

Kakskümmend aastat eesti keelepoliitikat

Ettekanne VIII rakenduslingvistika kevadkonverentsil 23.04.2009

Ilmar Tomusk, keeleinspektsiooni peadirektor

Eesti Vabariigi põhiseadus võeti vastu 28. juunil 1992. Enne seda, juba 18. jaanuaril 1989, oli Eesti NSV Ülemnõukogu vastu võtnud Eesti NSV keeleseaduse, mis kuulutas eesti keele riigikeeleks. Seadus sätestas eestikeelse asjaajamise ja suhtlemise õiguse, tagades samas ka võimaluse vene keeles suhelda. Peamine nõue oli, et venekeelsed asutused tagaksid eestikeelse asjaajamise ja suhtlemise.

Eesti NSV keeleseadus kehtestas eesti keele oskuse nõude kõikidele üksikisikutega suhtlevatele isikutele, nagu juhtivtöötajad, riigiasutuste, ühiskondlike organisatsioonide, õigussüsteemi, korrakaitse- ja järelevalveorganite töötajad, meditsiinipersonal, ajakirjanikud, teenindus- ja kaubandustöötajad, side- ja päästetöötajad. Juhtivtöötajatele kehtestati nõue suhelda alluvaga viimase poolt valitud keeles, teenindaja pidi suutma suhelda kliendiga selle poolt valitud keeles. Seadus sätestas, et üksikisiku keelevaliku tõkestamine ja halvustamine on keelatud ja õigusaktides ette nähtud juhtudel karistatav.

Seaduse rakendamiseks anti välja juhend, mille kohaselt pidid kõik üksikisikutega suhtlevad töötajad omandama tööks vajaliku eesti keele oskuse 1993. aasta 1. veebruariks. Peatselt käivitati eesti keele kategooriaeksamite süsteem. 1999. aastaks oli tekkinud enam kui 100 000 keeleoskustunnistuse omanikku, kellest enamiku puhul ei saanud tegelikult eesti keele oskusest rääkida.

Miks keeleõppe tulemused nii kasinaks jäid?

Nõnda ambitsioonika eesmärgi saavutamine eeldanuks täiskasvanute riiklikult koordineeritud keeleõppesüsteemi loomist, mida kahjuks ei tehtud. Keeleoskuse omandamiseks ette nähtud aeg, neli aastat, oli liiga napp, et seaduses fikseeritud eesmäärke saavutada. Üldlevinud olid välisabist finantseeritavad projektid, mille tulemuslikkust hinnati ennekõike selle alusel, kui efektiivselt raha kulutati, õppurite keeleoskust aga rahakulutamise efektiivsuse hindamisel ei arvestatud ning järelevalve keelefirmade töö kvaliteedi üle oli puudulik.

Olulisi puudujääke oli töötajate keeletaseme hindamises. Kategooriaeksam ei võimaldanud inimese keeleoskusest objektiivset pilti saada, sest eksam ei olnud standardiseeritud. Kategooriate nõuded olid üldsõnalised ning keeleoskuse hindamise ja eksamikorralduse kohta puudusid ühtsed juhendid, mistõttu hindamine ja kategooriate andmine oli subjektiivne, sõltudes paljudest teguritest, millel inimese tegeliku keeleoskuse hindamisega seos puudub (näiteks eksami sooritamise aeg ja koht, eksamineerija kvalifikatsioon ja isikuomadused, vastamise järjekord jne). A-, B- ja C-kategooria eksamil kontrolliti ainult rääkimisoskust, D-, E- ja F-kategooria eksamil kontrolliti kirjalikku keeleoskust grammatikaharjutuse või etteütlu kaudu, mis ei näita tegelikku kirjaliku teksti koostamise oskust. Eksamineeritava keeleoskust kontrolliti ette teada eksamipiletite abil, mis ei vasta tänapäevasele arusaamale keeleoskuse hindamisest.

Eksamisse suhtuti põhimõttel: lähen kohale, mingi tunnistuse ikka saan. Ja tavaliselt ka saadi, sest kui inimene oli juba kohale tulnud ning eksamitasu maksnud, ei saanud teda ju tühjade kätega ära saata.

Riiklikult koordineeritud keeleõppesüsteemini jõuti 1998. aastal. Selleks ajaks oli selgeks saanud, et senise eksamisüsteemiga jätkata ei saa. Ka Eestit toona külastanud teiste riikide testispetsialistid andsid kategooriaeksamitele hävitava hinnangu.

1999. aasta septembris käivitus 2008. aasta 1. juulini toiminud tasemeeksamite süsteem, mis oli eelmisest märksa objektiivsem. Kuid oma probleemid olid sellelgi, ka selle puhul on eksami edukalt sooritanute hulgas inimesi, kes tegelikult eesti keelt ei oska. Nii mõnigi tasemeeksami sooritanu on Keeleinspeksioonile esitanud keeletunnistuse, mis tõendab, et töötaja oskab eesti keelt kesk- või kõrgtasemel, kuid kõnelemise eest on ta eksamil saanud null punkti.

Esialgse plaani kohaselt pidid kategooriatunnistused seoses uue eksamisüsteemi käivitumisega kaotama kehtivuse 1999. aastal. Pärast pikki ja tuliseid vaidlusi otsustati need kehtetuks tunnistada alates 2002. aasta 1. juulist. Siis pikendati nende kehtivust 2004. aasta 1. jaanuarini. Seejärel võeti tunnistuste kehtivuse lõpptähtaeg seadusest üldse välja. Kõikide nimetatud tähtaegade edasilükkamisega seondub üks huvitav asjaolu – nimelt näitavad uuringud just nendel aastatel keeleõppe motivatsiooni märgatavat vähenemist.

2008. aasta 1. juulil jõustus Eestis uus eesti keele eksamite süsteem, mis põhineb Euroopa Nõukogu keeleõppe raamdokumendil. Hilisemad tasemetunnistused viidi uute tasemetega kooskõlla, kategooriate puhul on aga keeleseaduses säte, et neid arvestatakse vaid juhul, kui töötaja keeleoskus on tööandja hinnangul piisav oma ametikohal töötamiseks. Kahjuks näitab praktika, et suurem osa kategooriatunnistuse omanikest tuleb keeleoskamatusse tõttu kas keelekursustele või uuesti keeleeksamile saata.

Keeleksam on tasuta, st et sooritaja ei pea selle eest mitte midagi maksma. Riigil ehk Riiklikul Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskusel tuleb eksami korraldamisel loomulikult teha kulutusi, mis ei ole väiksed. Kuna keeleksam on tasuta, on soovijatel praegu võimalik oma keeletaset piiramatult arv kordi kontrollida. On inimesi, kes on ühe ja sama keeletaseme eksamil käinud kümme või enamgi korda, eksamitulemustest aga nähtub, et keeleõppega pole eksamitevahelisel ajal tegeldud. Viimasel ajal võib täheldada koguni eksamitulemuste halvenemist. Eksami tegemisest on saanud omalaadne keeleõppe vorm, mille eesmärgipärasuses ma julgen kahelda.

Kehtiva keeleseaduse rakendamine

1995. aasta 21. veebruaril võttis Riigikogu vastu uue keeleseaduse, mis jõustus sama aasta 1. aprillil. Seadus sätestas, et Eesti riigikeel on eesti keel, ühelegi teisele keelele mingit staatust ei antud, kõik teised keeled peale eesti keele kuulutati võõrkeelteks. Paljude jaoks oli vene keele käsitlemine ühe võõrkeelena teiste hulgas harjumatu ja koguni alandav.

Üheks vaidlusi tekitanud teemaks uues keeleseaduses sai rahvasaadikute keeleoskuse nõue.

Algselt sätestas keeleseaduse § 5 ainult isikutega tööalaselt suhtlevate töötajate eesti keele valdamise ja kasutamise nõude, millele lisati 16. mail 1996 Riigikogu ja kohaliku volikogu liikme eesti keele oskuse nõue. See tekitas venekeelsete poliitikute hulgas palju pahameelt. Protsessi sekkus ka OSCE toonane vähemusrahvuste ülemkomissar Max van der Stoep.

Vaidlused rahvaesindajate keelenõuete üle toimusid kuni 2001. aasta novembrini, mil need tühistati. Nõude tühistamise pooldajad kinnitasid, et poliitikuid tuleb usaldada, sest kui nad juba end volikogu või Riigikogu liikmekandidaadiks üles seavad, siis küllap nad ka eesti keele selgeks õpivad. Kinnitati ka, et valija on piisavalt tark ega hääleta keeleoskamatu poliitiku poolt. Praktikas see kahjuks nõnda ei läinud. Praegu Riigikogusse kuuluvatel mitte-eestlastest poliitikutel on tööks vajalik eesti keele oskus olemas, kuid mitmes omavalitsuses, kus volikogusse kuuluvad nii eestlased kui ka venekeelsed poliitikud, on keelenõudest loobumine tekitanud üksjagu segadust.

Kuna hulk Ida-Virumaa omavalitsuspoliitikuid ei valda rahvaesindajana tegutsemiseks piisavalt eesti keelt, kasutavad nad volikogu istungitel ja komisjonides vene keelt.

Kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse kohaselt peavad volikogu istungid toimuma eesti keeles, kuid kui volikogusse on seaduslikult valitud eesti keelt mitteoskavad inimesed, on eestikeelset koosolekut väga raske korraldada.

Eesti keelt kõnelevad poliitikud on aga püstitanud õigustatult küsimuse – miks nad peavad volikogu koosolekutel vene keeles töötama? Venekeelsed poliitikud omakorda küsivad, et kui seadus neilt eesti keele oskust ei nõua, miks nad siis valituks osutudes järsku eesti keelt oskama peavad.

Mõne aasta eest kirjeldati Narva linnavolikogu töökorraldust järgmiselt: enne ametlikku eestikeelset koosolekut korraldati mitteametlik venekeelne koosolek, kus kõik küsimused kõigile arusaadavas keeles läbi arutati. Ametlikul eestikeelsel koosolekul seetõttu pikalt juttu ei aetud, seal hääletati ja vormistati otsused.

Oluline probleem on ka see, kui volikogusse valitakse eesti keelt mitteoskav inimene, kes seejärel volikogu esimeheks saab. Ta peaks suutma volikogu istungit eesti keeles läbi viia, kuid seadus temalt eesti keele oskust ei nõua.

Kui aga eesti keelt mitteoskav poliitik nimetatakse volikogu otsusega linnapeaks või vallavanemaks, tulevad esile hoopis teistlaadsed probleemid. Nende ametikohtade puhul kehtib avaliku teenistuse seadus, mille kohaselt nad peaksid oskama eesti keelt kõrgtasemel. Kui vastne linnapea pärast ametisse määramist hakkabki usinasti eesti keelt õppima, siis suure tõenäosusega ta oma ametiaja lõpuks nõutava keeletasemeni ei jõua. Ametisse määramist takistada aga ei ole võimalik.

Eesti keele oskus ei ole ei paljude poliitikute ega ka nende valijate jaoks see kriteerium, mille alusel kandideerimis- või hääletamisotsuseid tehakse. Samuti oleks põhjendamatult panna valijale lisakohustus hinnata, kas poliitiku keeleoskus ikka võimaldab tal valituks osutudes oma tööd edukalt teha. Seetõttu oleks mõistlik rahvaesindajate keelenõue valimisseadustes kas või mingisuguselgi kujul taastada.

Mitme juristi arvates jääb keeleseaduse reguleerimisalast välja ka valimisreklaami temaatika. Nii võibki juhtuda, et ühtede valijatele lubatakse võõrkeelses valimisreklaamis kiriku ehitamist, sama reklaami eestikeelne tõlge aga teatab, et erakonnal on kavas hoopis staadioni ehitamine. Seetõttu vajaks ka valimisreklaami keelsus reguleerimist valimisseadustes, sest keeleseaduses sätestatud reklaami eestikeelsuse nõue valimisreklaamile ei laiene ning riiklikul

keelejärelvalvel ei ole alust nõuda venekeelsele valimisreklaamile adekvaatse eestikeelse tõlke lisamist.

Avalikud huvid

1995. aasta keeleseaduse esialgses versioonis avalikest huvidest juttu ei olnud, sellest lähtuvalt laienes keeleseadus ühtviisi nii avalikule kui ka erasektorile. 14. juunil 2000 lisati keeleseadusesse aga OSCE ekspertide ettepanekul § 2¹, millega piirati keeleseaduse reguleerimisala erasektoris nn avalike huvidega. Avalike huvidena kirjutati seadusesse ühiskonna turvalisus, avalik kord, avalik haldus, rahvatervis, tervisekaitse, tarbijakaitse ja tööohutus. Seega leidsid OSCE eksperdid ja nende soovitusel ka toonane seadusandja, et erasektoris võib eesti keele kasutamist nõuda vaid mainitud valdkondades. Huvitav on märkida, et tervisevaldkonda oli avalike huvide loetelus mainitud lausa kaks korda (rahvatervis ja tervisekaitse), kuid haridus, mis on olulisemaid avalike huvide valdkondi üldse, jäeti loetelust välja, kuna Eestit nõustanud OSCE eksperdid pelgasid, et riik võib selle kaudu hakata liigselt mõjutama venekeelset haridussüsteemi. Haridus toodi avaliku huvina keeleseadusesse alles 2007. aasta veebruaris, võitlus selle eest kestis seega ligi seitse aastat.

Eialgu oli kavas lisada avalike huvide hulka ka keskkonnakaitse, mida mulle teadmata põhjustel ei tehtud. Seetõttu ei ole praegu keskkonnakaitse huvides võimalik äri sektoris eesti keele oskust ja kasutamist nõuda, kuigi vajadus selle järele on.

Seoses avalike huvidega on tekkinud aga veel üks probleem. 2007. aasta juulis jõustus põhiseaduse muudatus, mille kohaselt peab riik eesti rahvuse ja kultuuri kõrval tagama ka eesti keele säilimise läbi aegade. Seega on eesti keel, selle korrektne kasutamine ning kaitse, põhiseaduslikult sätestatud avalik huvi. Kuna aga keeleseaduse avalike huvide loetelus keelekaitset avaliku huvina mainitud ei ole, siis vaidlustas üks äriühing Keeleinspektsiooni ettekirjutuse, millega kohustati neid järgima eesti kirjakeele normi, teisisõnu – parandama vead Eesti Päevalehe veebiväljaandes. Kohtuvaidluse esimeses astmes Keeleinspektsioon võitis, teises astmes kaotas, Riigikohus asja arutada ei võtnud.

Seega osutus tõeks põhiseaduse täiendamise käigus väljaöeldud kahtlus, et ainult eesti keele lisamine põhiseadusesse ei taga veel selle piisavat kaitset, selleks tuleks muuta ka teisi seadusi, ennekõike aga täiendada keeleseadust.

Vene kooli üleminek eesti õppekeelele

1993. aastal vastu võetud põhikooli- ja gümnaasiumiseadus sätestas, et aastaks 2000 minnakse vene õppekeelele gümnaasiumis üle eestikeelsele õppele. 16 aastat tagasi seadusesse kirjutatud esimesest ülemineku lõpptähtajast on möödunud 8,5 aastat. Vaatame, mis selle ajaga on toimunud.

Esimesed neli-viis aastat ei toimunud eriti midagi, tähtaja lähenedes aga märgati, et vene kool iseenesest eestikeelseks ei muutu. Selgus, et varem nii kaugena tundunud tähtajaks ei jõuagi enam midagi teha. 1997. aastal hakati põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse (PGS) rakendussätteid üle vaatama.

Paragrahvi 52 lõikes 1 kohustati muukeelse põhikooli õppekava ja koolikorraldust aastaks 2007 tagama kõigile põhikooli lõpetajatele eesti keele oskus tasemel, mis võimaldab jätkata õpinguid

eesti keeles. Kui seda seadusesätet oleks toona tõsiselt võetud, siis enamikku probleemidest, millega me praegu vene koolis kokku puutume, enam ei eksisteeriks.

Lõikes 2 nähti ette, et riigi- ja munitsipaalgümnaasiumides alustatakse üleminekut eesti õppekeelele hiljemalt 2007/2008. õppeaastal – seega siis eelmisel õppeaastal.

Aastal 2000 kirjutati täpsemalt lahti ka see, mida tähendab eestikeelne õpe: õpe on eestikeelne juhul, kui 60 protsenti õppetööst toimub eesti keeles.

2002. aasta märtsis lisati seadusesse säte, mis muudab eestikeelsele õppele ülemineku veelgi sujuvamaks: gümnaasiumi õppekeel on eesti keel, kuid gümnaasiumiastmes ja selle üksikutes klassides võib õppekeeleks olla mis tahes keel. Kui kooli hoolekogu ning kohalik omavalitsus leiavad, et kool ei ole eestikeelsele õppele üleminekuks valmis, annab seadusemuudatus neile võimaluse pöörduda vabariigi valitsuse poole taotlusega jätkata õppetööd vene keeles.

Alles 2002. aastal, seega üheksa aastat pärast otsust eesti õppekeelele ülemineku kohta, täiendati seadust nõudega, et kool peab oma arengukavas ette nägema vajalikud ja võimalikud meetmed üleminekuks eestikeelsele õppele. Tõenäoliselt oleks aga sellest pidanud alustama.

Kahjuks jäi tegevus eestikeelsele õppele üleminekul tagasihoidlikuks ka pärast uue tähtaja määramist. Kuni 2005. aastani valitses arusaam, et eestikeelsele õppele üleminekuks on iga omavalitsuse ja kooli enda asi ning riik ei peaks sekkuma eestikeelsete õppeainete valikusse ega ka ülemineku viisidesse ehk sellesse, mitme aine kaupa ja mis aastal ülemineku tegelikult teoks saab.

Vastuseta aga jäi tervehulk olulisi küsimusi. Mida tähendab lause “alustatakse üleminekut eesti õppekeelele”? Kui kaua üleminekuks kestab ja millal lõpeb? Millest arvestatakse 60%, kas tundide üldarvust või õppeainete arvust, sest õppeained on tunniplaanis erisuguste mahtudega? Kas eesti keeles õpetatavate ainete valiku otsustab kool, kohalik omavalitsus või ministeerium?

Alles viimastel aastatel on üleminekuks eestikeelsele õppele reaalselt alanud, paljudes koolides isegi suhteliselt edukalt. Üleminekuks peaks lõplikult rakenduma 2011.-2012. õppeaastal.

Kuid osa probleeme on jäänud ja need on seotud ennekõike õpetajate kvalifikatsiooniga.

Et oma ainet eesti keeles õpetada, peab õpetaja oskama eesti keelt kõrgtasemel, kuid selliseid pedagooge on vene koolis vähe. Sajad õpetajad peavad oma keeleoskust märgatavalt parandama. See aga on osutunud erakordselt vaearikkaks, tõenäoliselt vajab vene kool ka hulgaliselt uusi õpetajaid.

Omaette küsimus on venekeelne põhikool, mis pidanuks aastaks 2007 tagama, et selle lõpetajad oleksid valmis edasi õppima eestikeelses gümnaasiumis. Põhikool aga seda nõuet ei täida. Olen seisukohal, et peamised probleemid saavadki alguse eesti keele õppe madalast tasemest vene põhikoolis ja kõrvuti gümnaasiumi eestikeelsemaks muutmisega tuleks tegelda ka põhikooliga. Oleme siin käitunud nagu viletsad ehitajad, kes on kõigepealt valmis meisterdanud maja katuse ja üritavad seejärel selle alla vundamenti rajama hakata. Vundamendi rajamist tulnuks alustada põhikoolist.

Venekeelsed lapsevanemad on aga laste tuleviku pärast mures, seda näitab fakt, et aasta-aastalt suureneb eesti õppekeelele koolides õppivate vene laste osakaal.

Eestikeelse hariduse mõistega kaasneb veel üks valus probleem. Nimelt ei nõua keeleseadus eesti keele tasemetunnistust nendelt, kes on omandanud hariduse eesti keeles. See on igati õiglane põhimõte, sest kui inimene on omandanud kesk-, keskeri- või koguni kõrghariduse eesti keeles, peaks tema keeleoskus olema laitmatu. Kahjuks on Keeleinspeksioon saanud tööandjatelt ridamisi kaebusi selle kohta, et eestikeelse kõrghariduse omandamist tõendava diplomi omanik ei valda piisavalt eesti keelt. See aga tähendab, et mõnes kõrgkoolis on võimalik omandada eestikeelne kõrgharidus ilma eesti keelt selgeks õppimata. Mis viib paratamatult mõttele, et kas sellisel juhul on üldse võimalik rääkida eestikeelsest haridusest? Üks minu kolleeg kommenteeris seda teemat hiljuti selliselt: "Eestikeelne kõrgharidus ei tohiks kedagi vabastada eesti keele oskusest."

Uuest keeleseadusest

1995. aasta keeleseaduse vastuvõtmisest möödunud aja jooksul on Eesti keeleolukord põhjalikult muutunud. Nii seda kui ka eelmist, 1989. aasta keeleseadust, on avalikkuses peetud muulastele surve avaldamise vahendiks, sest peamiseks ohuks eesti keele püsijäämisele peeti toona vene keele mõju ja tema valitsevat rolli ühise suhtluskeelena, aga samuti vene keelt kõneleva kogukonna viletsat eesti keele oskust. Seda on olnud märgata ka Keeleinspeksiooni järelevalvepraktikas: meie sekkumist on oodatud enamasti neil juhtumel, kui inimene ei ole mõne töötaja keeleoskamatus tõttu eesti keeles hakkama saanud sellistes valdkondades, kus seaduse järgi oleks pidanud.

Mida aeg edasi, seda sagedamini avaldatakse rahulolematust selle üle, kuidas eestlased ise eri eluvaldkondades oma keelt kasutavad ja kuidas nad eesti keele asemel eelistavad mõnda muud keelt. Meie pealinna välisilme ei ole kunagi nii võõrkeelne olnud, kui see on praegu. Äriühingute advokaadid näitavad üles erakordset leidlikkust, et nii põhiseaduse kui ka paljude teiste seaduste toel inglise keelt tülikate keeleametnike eest kaitsta. Avaliku keelekasutuse kehv kvaliteet teeb aga murelikuks ka kõige tulihingelisemad väljendus- ja vormivabaduse pooldajad.

2008. aasta sügisel moodustati Haridus- ja Teadusministeeriumis töörühm, mille ülesandeks on välja töötada keeleseaduse uus versioon. Kuna töörühm ei ole veel oma tööd lõpetanud, on praegu raske öelda, milline uus seadus täpselt välja nägema hakkab. Ees on ootamas pikk kooskõlastusperiood. Seetõttu toon välja vaid mõned põhimõtted ja küsimused, mis töörühmas seni arutluse all on olnud.

Võrreldes kehtiva keeleseadusega, millesse on 14 aasta vältel tehtud mahukaid ja seaduse esialgset loogikat muutnud täiendusi, peaks uus seadus olema selge struktuuriga ja loogiline ning keeleseadusele kohaselt arusaadav ka ilma juriidilise erihariduseta inimesele.

Seaduse arusaadavuse ning rakendamise seisukohalt on oluline, et selle eesmärk oleks sõnastatud võimalikult täpselt: eesti keele arendamine, säilitamine ja kaitse ning eesti keele kasutamise tagamine peamise suhtluskeelena kõikides avaliku elu valdkondades. Keeleseaduse eesmärk ei ole teiste keelte keelamine, vaid eesti keele kaitsmine. Samas ei tohi teiste keelte kasutamine ohustada eesti keele staatust riigikeelena.

Keelepoliitika osas on töörühma liikmed olnud üsna üksmeelsed selles, et tegemist on tähtsa riikliku küsimusega, mida võiks näiteks sarnaselt välispoliitikaga regulaarselt Riigikogus arutada. Keeleseadusesse tuleks lisada sellekohane säte. Kõne all on olnud ka Eesti Keelenõukogu tegevuse reguleerimine keeleseaduses. See tooks keelevaldkonda enam kindlust

ja stabiilsust ning aitaks kaitsta keelepoliitikat poliitiliste tõmbetuulte eest. Praegu on seaduse tasemel olemas küll kohanimenõukogu, keelenõukogu on moodustatud ministri käskkirjaga.

Praegu kehtiva seadusega võrreldes vajab täpsustamist kirjakeele normi alus, samuti see, millistele keelekasutusvaldkondadele kirjakeele norm laieneb. Kindlasti ei ole plaanis reguleerida keelekasutust erasuhtluses ega kunstiliste tekstide puhul, saati siis kedagi tema isikupärase keelekasutuse eest karistada. Nendes valdkondades aga, mis avaldavad suurt mõju inimeste keelekasutusele (trükiajakirjandus), või mis seavad koostatavate tekstide keelelisele korrektsusele, arusaadavusele ja üheselt mõistetavusele rangeimaid nõudmisi (nt riigi- ja omavalitsusasutuste ametlik asjaajamine ja dokumentatsioon), tuleks normikohase keelekasutuse nõudele senisest rohkem tähelepanu pöörata. Tele- ja raadiosaadete puhul soovitakse sätestada nõue kasutada korrektset eesti keelt, mis ei tähenda kaugeltki seda, et neis valdkondades enam isikupärasele või murdetaustalisele keelekasutusele kohta ei oleks.

Arutluse all on olnud ka keelestrateegias sõnastatud ettepanek, et riigiametnikud peaksid Eesti avalikkusega suhtlema eesti keeles. Loomulikult ei saa selline nõue olla absoluutne, sest näiteks otsesaates on küllaltki raske eesti keeles esineva ametniku juttu tõlkida. Kuid probleemile on tähelepanu juhtinud isegi venekeelsed tele- ja radiojaamad, kes on vene keeles esineda soovivaid eesti ametimehi teinekord teravalt kritiseerinud ja lausa keelitanud neid eesti keeles esinema, sest nende vene keelest ei ole ka parema tahtmise juures võimalik aru saada. Samuti võidakse avalikkusega võõrkeeles suhtleva riigiametniku tegevust vaadelda eesti keele põhiseadusliku staatuse nõrgendamisenä.

Tähelepanu vajab ka ametnike eesti keele oskus. Vaielda võib selle üle, kas see on keeleseaduse või mõne teise seaduse, näiteks uue avaliku teenistuse seaduse küsimus, kuid vastutaval ametikohal töötava ametniku arsenalil peaks kindlasti kuuluma ka kirjakeele normi valdamine.

Täpsustamist vajab ka isiku õigus suhelda riigi- või kohaliku omavalitsuse asutusega võõrkeeles. Praegu lubab seadus ametnikul võõrkeelse dokumendi vastu võtta või „koheselt” tõlget nõuda. Selline võimalus peab kindlasti jääma ka edaspidi, kuid täpsustamist vajab tõlke nõudmise kord ning võõrkeelsele dokumendile vastamise keel. Me ei saa ametnikelt nõuda võõrkeelsete vastuste koostamist, sest enam kasutatud keeltele lisaks saabub ametkondadele tihti ka pöördumisi eksootilistes keeltes. Dokumendi tõlkimise kulud peaks aga kandma eesti keelt mittevaldav pool.

Pikka aega on arutletud selle üle, et Eestis registreeritud avalikke teenuseid pakkuvate asutuste veebilehed peaksid olema eestikeelsed. Siingi pole eesmärk võõrkeelte keelamine ning range eestikeelsus, vaid asutuse tegevuse ja/või pakutavate kaupade ja teenuste kohta ammendava eestikeelse teabe kättesaadavus. Praegu tuleb Keeleinspeksioonil kahjuks tegelda paljude ettevõtetega, kelle veebilehed on ainult võõrkeelsed, kuigi tegemist on Eestis registreeritud ja siin tegutsevate firmadega ning teenuseid osutatakse peaaegjalikult Eesti elanikele.

Praegu kaitseb eestikeelse tarbija huve tarbijakaitseseadus, kahjuks aga ei laiene tarbija mõiste asutustele, kellel on tekkinud kaupade ja teenuste ostmisel probleeme näiteks eestikeelse kasutusjuhendi saamisega. Töörühmas on olnud arutluse all ettepanek kehtestada niisugustel puhkudel eestikeelse tarbijateabe saamise õigus ka juriidilistele isikutele.

Eesti keele arendamise strateegias on esile toodud avaliku keelekasutuse ühe kitsaskohana võõrkeelsed avalikud sildid. Ärinimede keelekasutust reguleeritakse äriseadustikus, või kui

täpsem olla, siis tegelikult seda seal ei reguleeritagi. Meie linnade avalikus ruumis aga jääb eesti keelele üha vähem ja vähem ruumi. Selle asemel, et kirjutada oma asutuse tegevuskoha nimetusena *kohvik, publi, baar, kasiino, restoran, hotell, bistroo*, kirjutatakse *café, pub, bar, casino, restaurant, hotel, bistro* jne. Seega tuleks seaduses sätestada tegevuskoha nimetuste eestikeelsuse nõue. Eesti keeles tuleks edasi anda ka avalikult eksponeeritavate võõrkeelsete kaubamärkide sõnaline osa, kui see sisaldab olulist teavet asutuse tegevuse või pakutavate kaupade ja teenuste kohta. Sellist võimalust ei tohiks olla, et äriees registreerib reklaamlause või tegevuskoha nimetuse kaubamärgina ainult selleks, et eestikeelsest tarbijateabest hoiduda. Seni on seda kahjuks üsna tihti ette tulnud.

Kui praegu kehtiva keeleseaduse teravik on suunatud ennekõike eesti keelt võõrkeelena kõnelevatele inimestele, siis uues keeleseaduses tahaksime rohkem näha ka eesti keele kaitsele suunatud sätteid. Loomulikult ei kao töötajate keeleoskuse nõuded kuhugi, kuid eesti keele kui riigikeele staatuse ning eesti keele püsijäämise seisukohalt on eesti keele kasutusfunktsioonide kindlustamine ning eestlaste endi korrektne keelekasutus siiski olulisemad kui mitte-eestlaste eesti keele oskus.

Keelenõuded ja -eksamid muukeelsetele töötajatele tuleks seostada rohkem tööalase eesti keelega, seda ennekõike sõnavara osas. Kuigi ka praegu kehtiv keeleseadus sätestab keeleoskuse nõude tööalase toimetuleku kontrolli eesmärgil, on eksamid seni keskendunud üldkeele oskuse kontrollimisele, mis ei anna piisavat kindlust, et töötaja oma tegevusvaldkonnas hakkama saab. Mitme kutseala puhul väärib kaalumist ettepanek suurendada kutseõukogude rolli kutse taotleja riigikeeleoskuse kontrollimisel kutseeksami käigus. Sel juhul annaks eesti keele oskuse nõudeid sisaldava kutsestandardi alusel sooritatud kutseksam ja töötajale väljastatud kutsetunnistus kindluse, et töötaja oskab piisavalt eesti keelt. Loomulikult peaks selline kutseksam toimuma eesti keeles. Olgu öeldud, et kutsestandardid seavad kutsetaotleja eesti keele oskusele keeleseadusega võrreldes märksa kõrgemaid nõudeid.

Meie tasemeeksamite süsteem vastab kõigiti Euroopa nõuetele, kuid täiskasvanute eksami- ja õppesüsteemi vahel puudub kooskõla, mistõttu keelekursused – selle asemel et eesti keelt õpetada – on tihtipeale keskendunud testide drillile. Seetõttu on töörühmas arutatud ka võimalust kirjutada uude keeleseadusesse sätteid, mis aitaksid tõsta täiskasvanute riigikeele õppe taset, määratledes täpsemalt selle valdkonnaga tegelevate koolitusasutuste kvaliteedinõuded, keeleõpetajate kvalifikatsiooninõuded ning nende nõuete täitmise järelevalve. Seda enam, et täiskasvanute eesti keele õppe kvaliteet on tekitanud muret alates Eesti taasiseseisvumisest peale.

Lõpetuseks

Kas kakskümmend aastat Eesti keelepoliitikat on olnud edukad? Oma peaaegu 14-aastase töökogemuse põhjal Keeleinspeksioonis võin öelda, et loomulikult lootsime nii 1989. kui ka 1995. aasta keeleseadusest enam.

Kuid keelepoliitika ei ole ainult keeleseadus, nagu seda mõnikord ajakirjanduses lihtsustatult kujutatakse. See on ka keeleteadus: eesti keele uurimine ja arendamine, keelekorraldus ja hoole ning uued sõnaraamatud, eesti keele keeletehnoloogiline tugi, keelehariduspoliitika, mis hõlmab nii eesti keelt kui ka võõrkeeli, samuti keelealane teavitustegevus. Kõikides nendes valdkondades on kahekümne aasta jooksul toimunud palju positiivset.

Kindlasti võime ka pisut rõõmustada selle üle, et mitte-eestlaste eesti keele oskus on mõnevõrra paranenud ja et vene koolis on eestikeelne õpe vähehaaval laienemas.

Kuid kurvaks teeb see, et XXI sajandi algusaastate majandustõusu tuhinas domineerisid poliitikas ennekõike majanduslikud argumendid ning keele- ja rahvuspoliitilised argumendid jäid tagaplaanile. Olen nõus nendega, kes nimetavad praegust majanduskriisi väärtuste kriisiks. Loodame, et tuleme sellest kriisist välja rikkamana nii majanduslikus kui ka keele ja rahvuslike väärtuste mõttes.